

PANEL**MARKSİZMİN SOSYOLOJİYE KATKILARI***Metin ÇULHAOĞLU**

Teşekkür ederim, arkadaşlar hepiniz hoş geldiniz. Eğer hoş görürseniz, ufak bir rötuşla başlamak istiyorum, çok nötr olarak bakıldığında, Marksizm'in sosyolojiye katkıları denildiğinde şöyle bir izlenim doğabilir: sanki Marksizm'in şekillenmesinden önce ortada yerleşik bir sosyoloji bilimi vardı ve bu yerleşik olan bilime, bir akademik disipline Marks kendi düşünceleri ile belirli bir katkıda bulundu... Bunu şu şekilde düzeltmek daha doğru olur: sosyoloji başka branşlara başka disiplinlere bakıldığında hayli geniş sayılabilecek bir disiplin ve Marksizm'in şekillenmesinden daha sonra kendi temellerine kavuşan bir bilim dalı; dolayısıyla şunu bile söylemek mümkündür abartılı bulunmayacaksa: sosyoloji batıda bir bilim, bir akademik disiplin olarak şekillenirken daha önce şekillenmiş olan Marksizm'in üzerine gelmiştir; bir akademik disiplin olarak sosyolojinin doğumu Marksizm'in üzerine gelmiştir ve Marksizm'le bir tür hesaplaşma içerisinde kendi temellerini bulmuştur. Yani Marksizm'i önceleyen bir sosyoloji biliminin olduğunu söylemek mümkün değil.

Gerçekten de Marksizm bir düşünce sistemi olarak bir analiz bütünlüğü olarak daha sonraki sosyoloji biliminin gelişmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Ne katkıları olduğunu az sonra açıklamaya çalışacağım; ancak burada gene önemli bir noktanın altını çizmek istiyorum. Sosyoloji diye bir bilim dalı vardır, toplum bilim diye bir akademi dalı, bir branş vardır. Ama Marksizm kendi bütünlüğü içerisinde ele alındığı bir sosyoloji değildir. Yani Marksizm'in eski deyimle toplum bilime değgin pek çok yanı vardır.

Ama Marksizm bir bütünlük olarak nedir diye sorulduğunda, Marksizm bir sosyolojidir demek yanlış olur onu güdükleştirici bir tespit olur. Dolayısıyla Marksizm'e sosyolojik değerlendirmelere başvuran bir ucu eylemli siyasete, diğer ucu yeni bir toplum kurgusuna yönelen bütüncül bir dünya görüşü ya da tarih anlayışıdır demek daha doğru olur. Yani bu anlamda sosyolojiden daha bütünlüklü bir alana, daha geniş bir alana yayıldığını söylememiz mümkündür.

Girizgah olarak küçük bir ek daha yapıp asıl konuya döneceğim. Bu sunuşumda zaman zaman "burjuva sosyolojisi" deyimini kullanacağım, ama bunu yanlış anlamamanızı özellikle rica ediyorum. Ben burjuva sosyolojisi deyimini, özellikle pejoratif anlamda kullanmıyorum; yani şunu ima etmiyorum: Burjuva sosyolojisi olarak tanımlanan alana yerleşen toplumbilimciler burjuvazinin ideologlarıdır, burjuvazinin, sermaye sınıfının birebir temsilcileridir ve yaptıkları tek iş de her durumda burjuva toplum düzenini aklamaktır... Böyle bir şey söylemiyorum. Böyle insanlar olabilir ama burjuva sosyolojisi dediğimde benim kastettiğim bu anlamda birebir sermaye ilişkisi değil, Marksizm dışı, Marksizm'le şöyle veya böyle bir yakınlığı ve ilişkisi olabilir ama bütünlüklü olarak baktığımızda Marksizm dışı olan sosyolojiye burjuva sosyolojisi adını veriyoruz. Yani pejoratif anlamda kullanmıyorum.

Başta da değindiğim gibi sosyoloji görece yeni bir bilim dalıdır, akademik disiplindir. Sözelimi, ekonomi politik ile kıyasladığımızda çok yenidir. Örneğin ekonomi politigin, İngiliz ekonomi politiginin ilk temsilcilerini 1600'lü 1700'lü yıllara kadar geri götürmek mümkün iken bugün bildiğimiz tanımladığımız anlamda sosyolojinin

*Yazar

kaynaklarını ancak 19. yüzyılın ikinci yarısına taşıyabiliriz. Sosyoloji tarihi ile ilgili literatürde çok belirgin bir tarihsel olaydan ya da dönemeçten söz edilir. İlk kez 1894 yılında uluslararası sosyoloji enstitüsü toplanıyor yani ilk kez Avrupa ölçeğindeki sosyologların bir araya geldiklerini, kendi bilim dallarındaki sorunlarını, açılımları vs tartıştıklarını görüyoruz ve tarih 1894 gibi görece geç bir tarih.

Diğer ilginç noktada şu: 1894 yılında bir araya gelen sosyologların başlıca gündemlerinden birini de Marksizm oluşturuyor. Marksizm'in toplumsal süreçlere, kapitalist toplumdaki değişim süreçlerine, sosyal sınıflara yaklaşımı temel olarak doğru mudur, tutarlı mıdır, yanlış mıdır, bu meseleler ilk kez bir araya gelen sosyologların başlıca gündemini oluşturuyor. Diğer bir ilginç nokta ise bu sosyoloji biliminin ilk oluşumu sırasında Marksizm'e yönelik azgın bir düşmanlığa, inkara ya da redde rastlamıyoruz. Bakın bu çok ilginçtir. Örneğin Marksizm'in değer teorisi söz konusu olduğunda artı değer söz konusu olduğunda, sömürü olayı yani artı değere el konulması anlamında sömürü ve karın kaynağı gibi motifler söz konusu olduğunda, burjuva iktisatçıların Marksizm'i küllen ret etmektedir, bu değer teorisini tümünden ret ettikleri pek çok örneğe isme rastlayabiliriz, burjuva ekonomi politikasında; ama 19. yy ikinci yarısının sosyolojisinde Marksizm'i böyle tümünden reddeden, bazı ekonomi politikaların yaptığı gibi tam boy karşıya alan bir eğilime rastlanmıyor. Dolayısıyla, sosyoloji biliminin Marksizm üzerine geldiğini söylemek aşırı cüretkar bir yaklaşım sayılmamalıdır.

İşler tabi hep böyle gitmemiştir, ama olayın başında böyle bir yakınlık en azından bir dirsek teması, en azından ilgi olduğunu söylememiz mümkün. Daha sonra, 20. yy ilk yarısında belirli bir kopuş yaşandığı görülüyor. Yani Marksizm ile yerleşik akademik bir disiplin haline gelmiş olan sosyoloji arasında belirli bir ayrışma görülüyor. Bu ayrışma bile tam boy bir düşmanlık ya da karşıtlık değil ve nedenleri çok çeşitli. Örneğin 20. yy başlarında Lukas gibi, Gramsci gibi bazı Marksistler, hepimizin ismini duymuş olabileceğimiz hatta çalışmalarını biliyor olabileceğimiz Marksistler akademik bir disiplin olarak sosyolojiye rezerv koyma ihtiyacını duydular. Bu rezerv koyma ihtiyacının nedenlerini anlamak mümkün, şunu düşünüyorlar: Marksizm aslında bir praksistir yani pratiğin teorisidir, siyasi eylemi öngörür siyasi eylemi içkin olarak kendisinde barındırır. Oysa Marksizm'e ilgi duysalar hatta Marksizm'e yakın olsalar bile akademide Marksizm'e sadece bir sosyoloji olarak, dünyayı dönüştürme çabasından büsbütün arındırılmış bir açıklama çabası olarak gösteren ekoller beliriyor. Akademi bu işi buraya doğru götürüyor, biz buna bir rezerv koyalım anlamında bir ayrışma yaşıyoruz.

Ayrışmanın diğer boyutunda ise yavaş yavaş gündeme gelen bir başka başlık daha var. Burjuva sosyolojisi bir temel olarak, ekonomik dinamiklerin belirleyici rolünü kabul etse bile, artık bütünlük fikrini büsbütün gözden çıkaracak ölçüde ayrıntılara, tikelliklere boğulmaya

başlıyor. Bu da Marksizm'le sosyoloji bilimi arasındaki kopuşu, yada kopuş demeyelim ama aradaki mesafenin açılmasını belirleyen etmenlerden biri.

Peki gündem nedir, konu nedir burjuva sosyolojisi olsun, Marksizm olsun neyi açıklamaya çalışır, nereye odaklanır? Bu soruların yanıtı son derece nettir. 19. yüzyıla damga vuran, hem de öyle gelip geçici bir damga değil Marks'ın manifestodaki sözleriyle "katı olan her şeyi buharlaştıracak" ölçüde bir dinamizm yaşıyor Avrupa. Toplular altüst oluyor, yeniden şekilleniyor, devlet yeniden şekilleniyor, yeni toplumsal sınıflar ortaya çıkıyor, teknoloji geliyor... Bütün bu gelişmeleri neyle açıklayabiliriz? Adına modernite denilen bu toplumsal ve çok geniş kapsamlı dönüşümü nasıl açıklayabiliriz. Bu dönüşümün beraberinde getirdiği toplumsal sınıflara nasıl yaklaşmamız gerekiyor ve bu toplumsal dönüşümle birlikte şekillenen, adına "üstyapı kurumları" denmesi bile devlet, hukuk, siyaset gibi alanları nasıl değerlendirebiliriz? Devlet, hukuk, siyaset, ideoloji, kültür gibi alanlar bu temeldeki toplumsal dinamiklerle nasıl bir alışveriş içerisinde, nasıl bir ilişkilene içerisinde? Çok genel hatlarıyla baktığımızda sosyoloji bilimi ortaya çıkarken gündemine aldığı ana problematik budur ve hepimizin bildiği gibi bu ana problematik aynı zamanda Marksizm'in de temel problematiktir. Tabi az önce sözünü ettiğim uzantılarıyla birlikte.

Ancak, az önce sözünü ettiğim akademik içe kapanma, eylemlilikten kopma, açıklamanın ötesinde dönüştürme misyonundan görece yada bütünüyle kendini koparma gibi bir takım etkenler ya da durumlar sonucunda burjuva sosyolojisi artık yavaş yavaş Marksizm'den daha da uzaklaşan, kendi iç temellerini, değerlerini ve yönelimlerini bulmaya başlıyor. Bunlardan bir tanesi, olarak mümkün olduğu kadar makro ve bütün olandan özele ve tikele yönelmek. Bütünlüğü en fazla bir veri olarak kabul edip, kenarda cepte duracak bir veri olarak kabul edip, parçaları bu bütünden mümkün olduğu kadar soyutlayarak, kendi iç dinamikleriyle ele almaya yönelik bir eğilim gözüküyor. Bu eğilim özellikle günümüzde artık en uç sınırlarına varmaya başlıyor. Örneğin bu gün şu mümkündür: Bir sosyolojik araştırma olarak Türkiye'de Çorum ilinde enformel sektörde tekstil işyerlerinde çalışan kişilerin kültürel değerleri ve normları diye bir sosyolojik araştırma yapabilirsiniz. Bu, kendi başına bir değer ifade eder ve oraya kadardır. Bunun, sözgelimi enformel tekstil sanayinin gelişkin olduğu Gaziantep ilindeki durumla veya Denizli ilindeki durumla karşılaştırılması ve bundan hareketle daha makro ölçekte bütünlüğe ulaşılması bugünkü sosyolojilini gündeminde değildir.

Bunun temelleri daha 20. yy başlarından itibaren atılmaya başlanmıştır. Yani bütünü bir kenara bırakmak, ya red etmek ya da cepte sabit bir veri saymak ve mümkün olduğu kadar özele ve tikele yönelmek. Bir özellik bu. İkinci bir özellik, şeylerin kendisinin şeyler arası ilişki ve karşıtlıkların yerini alması. Burjuva sosyolojisinin 20. yy başlarında şekillenen ve bugünler artık iyice ekstrem noktalarına gelen özelliklerinden bir tanesi. Ben

konuşmasının önemlice bir bölümünü dinledim daha erken geldiğim için: Sözelimi Korkut Hocanın anlattığı buna beş aşağı beş yukarı buna uyan bir nokta. Şeylerin kendisinin şeyler arasındaki ilişkilere başat olması. Hani Korkut Hoca anlattı ya, karşıtlıklarla tanımlamak bir şeyi başka şeylerle ilişkileri içerisinde tanımlamak ve böylece bir bütünlüğe oturtmadan söz etti ya gelir dağılımında ve başka şeylerde. Aynı şey burjuva sosyolojisinde de geçerli. Daha doğrusu bunun geçerliliği reddediliyor. Deniyor ki, olgular ve durumlar kendi içsellikleri içerisinde kendi dar çerçeveleri içerisinde ele alındığında ancak bilimsel sonuçlar ortaya çıkartır. Tekil bir olgunun başka olgularla ilişkilerini bir bütünü içerisinde değerlendirerek bilimsel sonuçlara ulaşamayız, anlamında bir bilim felsefesini gündeme getiren bir yaklaşım söz konusudur burjuva sosyolojisinde.

Üçüncü özelliği, bütünlüğün, yani karmaşık bir bütünü bir özünün olabileceği reddediliyor. Gerçekliğin sadece tekil olguların kendi gerçekliği ile kavranabileceği söyleniyor. Bu durumda gerçekliğe giden yolun bitimi de olamaz: Çorum ilinde enformel sektörde çalışanlar, artı Denizli'dekiler, artı Gaziantep'tekiler, artı..... Buradan bir bütünlüğe kavuşma iradesini ve yöntemini burjuva sosyolojisi gösteremez ve neticede eğer buradan bir parça Weber'e atlayacak olursak şöyle bir ret durumuyla karşılaşırız: Tekil öznelerin, Ahmet'in Ali'nin, Ayşe'nin Fatma'nın etkinliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yapılar dışında, bu eylemleri önceleyen ve belirleyen yapı tasavvur edilemez. Bu sosyolojide ve tarihte yönetsel tekilcilik olarak adlandırılan bir yere tekabül ediyor. Dikkat ederseniz Marksizm'le aradaki en belirgin farklılıklardan bir tanesi de burada ortaya çıkıyor. Evet Marksizm şunu kabul eder: tarihsel süreçlerin, tarihsel olguların, tekil öznelerin eylemlerinin, edimlerinin bir bileşkesi olarak ortaya çıktığını söyler; ama bu öznelerin eylemlerini bir tabula rasa üzerinden, boş bir kağıt üzerinden başlatmaz. Belirli belirlenimlerle başlatır, ben Ahmet şu edimi yapıyorsam kendi sınıfsal konumum dolayısıyla öyle yapıyorumdur. Dolayısıyla Marksizm de özsel yapı ile öznenin etkinliliği bir bütünlük oluştururken, burjuva sosyolojisinde özellikle de Weber'de bireylerin öznelerin ya da tekil öznelerin, kurumsal öznelerin etkinliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yapılar dışında önsel hiçbir yapı ve belirlenme kabul edilmez. Bu da son derece radikal bir farklılıktır.

Bunu biraz açıklamak için birkaç örnek vereceğim. Özellikle 1970'li yıllarda Amerikan dizileri bir takım spesifik mekanlara odaklanıyordu. Bu spesifik mekanlarda geçen dizi filmler oluyordu. Hastane mesela spesifik mekanlardan bir tanesi. Bir diğeri okuldur, bir başkası havaalanıdır. Şimdi dikkat ederseniz hastanede ya da havaalanında veya okuldaki tekil öznelerin etkinlikleri sonucunda bir takım durumlar ortaya çıkıyor. Ve her durumdan hareketle bir şey işleniyor. Bu üç mekanın üçünün de, sosyolojik anlamda ya da toplumsal sınıflar anlamında karmaşık yerler. Örneğin Bahçelî'deki Alparslan ilkokuluna çok üst bürokratin oğlu da gidebiliyordu kapıcının oğlu da

gidebiliyordu, işçinin oğlu da gidebiliyordu, un fabrikatörünün oğlu da gidebiliyordu. Bu anlamda kozmopolit bir mekan, hastane de öyleydi, havaalanı da öyle. Şimdi Diyarbakır havaalanına gitseniz orada Diyarbakır ticaret odası başkanı ile hastaneye bir yakınına götüren çok gariban bir Kürt köylüsüne de rastlayabilirsiniz. Dikkat ederseniz burada bir kozmopolitlik var, sınıfsal anlamda.

Çok basit bir noktayı vurgulamak için bu örneği verdim, filmlerde dizilerde öyle olabilir. Siz bir hastanenin belirli bir durumunun, salt oradaki hastabakıcıların, ayakta tedaviye gelen ya da yataklı tedavi hizmeti gören kişilerin, başhekimin, uzman hekimlerin, şunların bunların, öznel çabaları sonucunda *a posteriori* şekillenen durumlar olduğunu, tamamen bundan ibaret durumlar olduğunu söyleyebilir misiniz? O hastanedeki bütün öznelerin eylemlerini belirleyen bir kurallar dizisi vardır. Bir çerçeve vardır. Yani sıfırdan başlayarak hemşirenin, doktorun, hastabakıcının, müstahdemin, şunun bunun etkinlikleriyle deney sonrası bir durum ortaya çıkmaz. Bazı durumlar ortaya çıkabilir, ama o durumlar bile hastanede geçerli olan, hava alanında geçerli olan, okulda geçerli olan bir yapının, bir kurallar bütünü çizdiği sınırlar içerisinde ortaya çıkar. Basit gibi gözükebilir, ama işin özü buradadır. Burjuva sosyolojisi dediğimiz akım ya da akademik disiplin öznelerin etkinlikleri sonucunda ortaya çıkacak durumların da sınırlarını çizen bir önsel yapılanma veya belirlenme olduğunu reddettiği için Marksizm'le arasındaki en önemli mesafeyi açmış olur.

Devam edecek olursak, birtakım bilgileri belirli bir notaya işaret ettiği için kısaca size aktarayım, Weber 1864 doğumludur. Durkheim 1858 doğumludur, Sorel 1847 doğumludur, Pareto, ki aynı zamanda iktisatçıdır, 1848 doğumludur. Dikkat ederseniz bu insanların hepsi Marks'ın ardılıdır ve burjuva sosyolojisi dediğimiz sosyolojinin kurucusu olarak tanımlanabilecek bu insanlar akademik anlamda, entelektüel anlamda olgunluk dönemlerini 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamışlardır. Ve artık kapitalist toplumun, yavaş yavaş kendi rasyonalitesini bulduğu, önceki hay huy dönemini geçip bazı kurumları, kurumsallıkları yerli yerine oturtmaya başladığı, sosyal sınıfların daha net biçimde şekillendiği, devletin kendini belirli bir anlamda yeniden yapılandığı ve tekrardan altını çiziyorum, kapitalist toplumun temel kurumsallıklarını, yavaş yavaş yerli yerine oturttuğu dönemde akademik olgunluk dönemini yaşıyorlar. Elbette bu dönem onlarda belirli şeyler biriktiriyor. Neler biriktiriyor? Bu çok ilginçtir ve altını özellikle çizmek istiyorum. Weber'den Durkheim'a kadar bütün burjuva sosyolojisinin temel direkleri, temel kurucuları, kapitalizm konusunda, kapitalizmin geleceği konusunda son derece kötümserler. Kapitalist toplumun bu kurumsallaşma dolayısıyla hastalıklı insanlar, hastalıklı yönelimler üreteceğini görüyorlar, ama kendi bilimleri, kendi bilim felsefeleri ve kendi yaklaşımları dönüştürücü bir iradeye fazla cevaz vermediği için ve kafalarında sınıfsız ve sömürsüz bir topluma evrimle ya da devrimle dönüşme gibi bir proje olmadığı için bu kötümserlikleriyle kalıyorlar.

Örneğin Weber'in en belirgin vurgularından bir tanesi şudur: kapitalizm özellikle çok partili burjuva demokrasisi halka ne kadar halka katılım, demokratik hak v.s. tanırsa tanısın kapitalizmin bir başka dinamiği daha vardır ki o da en uç noktalarda olmak üzere rasyonalizasyonunu, akılcılığını getirecektir. Böylelikle kendisine belirli alanlarda katılma hakkı tanınan, daha fazla süreçlere katılma hakkı tanınan halkla, artık halkın yönelimlerinin çoğu kez büsbütün dışında, teknik anlamda rasyonelleşmiş kurumlar arasında bir açığı olması kaçınılmazdır. Kapitalizmin bu açığı doldurması, bu mesafeyi kapatması mümkün değildir bir bütün olarak. Burjuva sosyolojisi bu anlamda pesimisttir. Mesela Durkheim'in özel ilgi alanlarından bir tanesini intiharın nedenleri oluşturur. Durkheim'in yaklaşımı, genel anlamda toplumdaki bozuklukları çarpıklıkları v.s veri alıp bunların bir bireye nasıl üst üste geldiğini bireye nasıl içkinleştiğini çözme yönündedir.

Peki, burjuva sosyolojisini çöp tenekesine atmak mı lazım? Burada, burjuva sosyolojisinin Marksizm'le mesafeyi açmasına ilişkin bazı noktalardan söz ettim. Bana göre bunlara prim vermemek kaydıyla, yani bütünlük ögesini her zaman göz önünde tutmak kaydıyla, burjuva sosyolojisinin, ama klasik anlamdaki burjuva sosyolojisinin bazı bulgularından yararlanmak mümkündür. Çok basit bir örnek vereceğim. Weber evet sınıflar vardır der; ama sınıflar vardır diye bunu cebine koyduktan sonra statükonun üzerinde durur. Sınıfın kendi içindeki ayrılmalara, "statü gruplarına", daha özele iner. Şimdi, bütünlüğü unutmamak kaydıyla, Korkut Hoca'ya referansta bulunacağım, sınıfın sınıf olduğunu unutmamak kaydıyla, işsizler, formel sektörde sendikali olarak çalışanlar, gelip geçici işlerde, marjinal işlerde çalışanlar. Sınıfın kendi içerisinde bu tür farklılaşmalara uğradığını görmek, bana göre abdest bozmak anlamına gelmez, Marksistler için. Çünkü doğrudan doğruya Marksistlerin kendileri de kapitalizmin kendini yeniden örgütlemesinden, sınıf içi farklılaşmalardan söz ederler. Küçük burjuvalar içindeki farklılaşmalardan söz ederler v.s. Dolayısıyla bunlar bize büsbütün yabancı, aykırı bir şey değildir.

Ama önemli olan şunu görmek: Bugün işportacı çorap satıyor, yarın bir başka iş yapıyor olsa da gelip geçici iş yapıyor olsa, bilmem nerede sendikali işçi de olsa o insan geçinmek için emek gücünü satmaktan başka yol bulamıyorsa, o insan düpedüz proletaryanın bir

mensubudur. Bu bütünlüğü görmek gerekir. Efendim, Marks'ın yabancılaşma dediği olayla, yani kapitalist toplumların giderek rasyonelleşmesi, aslında insanın kendi emeğinin ürünü olan şeylerin ya da kendi aklının beyninin ürünü olan şeylerin adeta ona yabancı birer varlık gibi onun dışında şekillenmesi anlamındaki yabancılaşmasıyla, örneğin Weber'in kapitalizmde kurumsallıkların teknik anlamda aşırı rasyonelleşmesi anlamındaki teşhisi arasında bir paralellik kurulması mümkündür. Bakın bir sentez veya barıştırmadan söz etmiyorum. Bunlar sanki madalyonun iki yüzü gibidir. Rasyonalizasyona vurgu yapmıştır Weber, Marx ise Weber'den çok daha önce 1840'lı yıllarda bunu bir yabancılaşma olarak değerlendirmiştir.

Bir başka örnek. Batı Avrupa'da feodal toplumdan kapitalist topluma geçiş dinamiklerini Marx oldukça yetkin bir şekilde çözümlenmiştir. Marx'tan sonra pek çok akademisyen özellikle İngiltere'de Maurice Dobb, Christopher NHill gibi, bu geçiş dinamiğini sermaye birikimi, mülksüzleşme olayı v.s. bunu maddi temelleri ile açıklamışlardır; şimdi bununla kalkıp örneğin "Protestan etiği" tezini karşı karşıya koymanın hiçbir anlamı yoktur. Niye Protestan etikten söz ediyorum; çünkü Weber tamam onlar var, ama bir de Protestan etik diye bir şey var der. Luther ile başlayan, bir takım dini dogmaların kırılması bir kenara atılmasıyla, kapitalizmin boy vermesi serpilip gelişmesi için elverişli bir ortam yarattı, dolayısıyla Protestan etik de önemlidir der. Şimdi bunu kısır bir rekabete dönüştürmemek gerekiyor. Elbette özellikle Orta Avrupa ya da Avrupa'nın başka mekanlarında teşhis edilen başat maddi dinamikler temel olmak üzere Protestan etiğinin de bazı kültürel değerlerin dönüşmesinde, kapitalizme daha elverişli hale gelmesinde bir takım payı olabilir. Dolayısıyla, eğer siz bu temel dinamiklere bir de Protestan etik eşlik etmiştir bu bazı yerlerde önemlidir dersiniz Weber'ci olmuş olmanızdır. Burada bir sentezi ya da barışı değil başka bir şeyi vurgulamaya çalışıyorum. Marksizm gerek kendi yaklaşım yöntemi nedeniyle gerek Marks'ın ömür süresi ve odaklandığı ilgi alanları nedeniyle en genel, en açıklayıcı ve en bütünlüklü olan üzerinde durmuştur. Bu en genel, en makro ve en bütünlüklü olanın özellikle spesifik toplumsal formasyonlarda eteğe kemiğe büründürülmesi, daha somut temellere dayandırılması için sosyolojinin bazı yöntemlerinden ve yaklaşımlarından yararlanmak mümkün olabilir.

Dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum.